

**KORXONALARDA MOLİYAVIY REJALASHTIRISH VA
PROGNOZLASH USULLARI**

Axmadjanova Donaxon Ikramovna

Toshkent iqtisodiyot va sanoat texnikumi o'qituvchi

Anatatsiya: *Maqolada moliyaviy rejalashtirishning asosiy usullari: iqtisodiy tahlil, koeffitsiyentli usul, me'yoriy usul, balans usuli, diskontlangan pul oqimlari usuli, ko'p variantlilik (ssenariylar) usuli va iqtisodiy-matematik modellashtirish ko'rib chiqilgan. Muallif "rejalashtirish" va "prognozashtirish" tushunchalarini farqlaydi, moliyaviy ko'rsatkichlarni prognozashtirishning asosiy usullarini ajratib ko'rsatadi: ekspert baholash usuli, ekstrapolyatsiya usuli, determinlashgan aloqalarni prognozashtirish usuli, proporsional bog'liqliklar usuli.*

Kalit so'zlar: *rejalashtirish, moliyaviy rejalashtirish, prognozashtirish, usul.*

Korxonalarda moliyaviy rejalashtirish - bu uzoq va qisqa muddatli davrda xo'jalik yurituvchi subyekt faoliyatining samaradorligini ta'minlash maqsadida moliyaviy resurslarni shakllantirish va taqsimlashga qaratilgan tashkilot menejmentining boshqaruv faoliyati turidir. Korxonalarda moliyaviy rejalashtirishning quyidagi vazifalarini ajratib ko'rsatish mumkin:

- 1) yuqori rentabellikka erishish maqsadida korxonaning moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish;
- 2) kompaniyaning joriy va investitsion faoliyatini moliyalashtirishga bo'lgan ehtiyojni aniqlash;
- 3) likvidlik va to'lov qobiliyatining optimal darajasini saqlab turish maqsadida kiruvchi va chiquvchi pul oqimlarini muvofiqlashtirish;
- 4) qabul qilinayotgan qarorlarning iqtisodiy samaradorligini hisoblash va risklarni tahlil qilish.

Kompaniyaning moliyaviy rejalashtirishi ma'lum usullar va usullarga asoslanadi, bunda qo'llaniladigan usullar ro'yxati doimiy ravishda kengayib boradi. Moliyaviy rejalashtirish amaliyotiga korxonani ichki rejalashtirishda qo'llaniladigan usullar ham, boshqa iqtisodiy fanlardagi usullar ham kiradi.

Aksariyat olimlar moliyaviy rejalashtirishning quyidagi usullarini ajratib ko'rsatadilar: iqtisodiy tahlil usuli, me'yoriy usul, balans usuli (balans hisob-kitob usuli), koeffitsiyent usuli, pul oqimlarini diskontlash usuli, ko'p variantlilik (ssenariylar) usuli, iqtisodiy-matematik modellashtirish.

Iqtisodiy tahlil og'ishlarni aniqlash, ularni tahlil qilish va salbiy og'ishlarni bartaraf etish uchun tuzatish boshqaruv tadbirlarini tashkil etish maqsadida hisobot va rejadagi ma'lumotlarni taqqoslashga asoslanadi. Bundan tashqari, iqtisodiy tahlil asosiy tendensiyalar va qonuniyatlarni tushunish hamda korxonaning ichki zaxiralarini aniqlash

imkonini beradi. Boshqaruvda ushbu usuldan korxonada buxgalteriya (soliq) hisobidan farqli o'laroq, tezkor ma'lumotlarni olish imkonini beruvchi boshqaruv hisobi mavjud bo'lganda foydalanish mumkin. Iqtisodiy tahlil katta miqdordagi birlamchi ma'lumotlarni qayta ishlashni nazarda tutadi, shu sababli kompaniyalar korxonaning moliyaviy holatini kompleks baholash uchun mo'ljallangan zamonaviy amaliy dasturlar paketlaridan foydalanadilar.

Moliyaviy rejalashtirishning me'yoriy usuli ikki aspektda ko'rib chiqiladi: tashqi va ichki. Tashqi muhit xo'jalik yurituvchi subyektlarga muayyan me'yor va normativlarni belgilab beradi. Masalan, qonun bilan tasdiqlangan normativlar (soliqlar stavkasi, amortizatsiya me'yorlari, zaxira fondiga ajratmalar me'yorlari va boshqalar) mavjud; bundan tashqari, korxona ma'lum tarmoq normativlariga muvofiq bo'lishi kerak (tarmoq normativlariga muvofiqlik, ayniqsa, agar kompaniyaning to'lov qobiliyati va kredit qobiliyati, masalan, bank tomonidan baholansa, dolzarb bo'lib qoladi). Korxonalar ichki normativlarni ham ishlab chiqadilar. Mahsulotning uzluksiz ishlab chiqarilishi va sotilishini ta'minlash uchun xomashyo va materiallar, tugallanmagan ishlab chiqarish, tayyor mahsulot bo'yicha normalar va normativlar hisoblab chiqiladi. Aylanma mablag'larga bo'lgan ehtiyojni me'yoriy usul bilan aniqlash, bir tomondan, ishlab chiqarishda to'xtab qolishlarning oldini olishga imkon bersa, ikkinchi tomondan, omborlarda minimal qoldiqlarni saqlab turishga yordam beradi, bu esa korxonaning moliyaviy resurslarining bir qismini bo'shatadi. Korxona xarajatlarining bir qismi ham me'yorlashtiriladi, hisobot yilining oxirida esa sof foyda qabul qilingan me'yorlarga muvofiq iste'mol, jamg'arish va zaxira jamg'armalariga taqsimlanadi.

Balans usuli korxonaning ehtiyojlari bilan mavjud va jalb qilinadigan moliyaviy resurslar o'rtasidagi muvozanatni aniqlashga asoslanadi. Korxona balans tuzadi, u bir tomondan resurslardan foydalanishning asosiy yo'nalishlari va hajmlarini, ikkinchi tomondan esa zarur resurslarning hajmi va kelib tushish manbalarini ko'rsatadi. Balans usuli biznes-rejalashtirishda prognoz balansini tuzishda qo'llaniladi, bundan tashqari, balans usuli asoslari tushumlar va to'lovlar rejasi, daromadlar va xarajatlar rejasi, to'lov kalendarini tuzishda qo'llaniladi.

Bazaviy qiymatlarni to'g'rilash uchun koeffitsiyent usulidan foydalaniladi. Shunday qilib, aylanma mablag'larga bo'lgan ehtiyojni (masalan, me'yoriy usul bilan) hisoblab chiqib, tashkilot hammasini qaytadan hisoblab chiqmasdan, chiqarilgan koeffitsiyent yordamida unga tuzatish kiritishi mumkin. Bundan kelib chiqadiki, ushbu usul aylanma mablag'larga bo'lgan ehtiyojning real hisob-kitobi mavjud bo'lgan holdagina qo'llaniladi.

Ko'p variantlilik (ssenariylar) usuli nazorat ko'rsatkichini tanlash, uning ehtimoliy qiymatini hisoblash (bu eng ehtimoliy ssenariyga mos keladi) va uning o'rtacha qiymatdan chetga chiqishini baholash (ya'ni pessimistik va optimistik ssenariylarni ishlab chiqish) dan iborat. Nazorat ko'rsatkichi sifatida kapitalning o'rtacha tortilgan qiymati, sof keltirilgan qiymat, xususiy kapital rentabelligi, aktivlar rentabelligi va boshqalar bo'lishi mumkin.

Chetlanishlar tahlili asosida sezgirlik ko'rsatkichi hisoblanadi (ko'rsatkich o'zgarishining elastikligi aniqlanadi). Ushbu usul rejali qarorlarni optimallashtirish usuli deb ham ataladi.

Iqtisodiy-matematik modellashtirishning mohiyati ko'rsatkichlar va omillar o'rtasidagi bog'liqlikni tavsiflovchi modelni qurishdan iborat, boshqacha aytganda, iqtisodiy-matematik model iqtisodiy jarayonni tavsiflaydi. Model funksional yoki korrelyatsion bog'liqlik bo'yicha quriladi. Modelni hisoblashda duch keladigan asosiy qiyinchilik - bu tadqiqot davri. Juda qisqa davr izlanayotgan qonuniyatlarni ko'rsatmaydi, shu bilan birga iqtisodiy qonuniyatlar doimiy emas, uzoq vaqt davomida esa ular buziladi. Modelni qurish jarayoni juda murakkab bo'lganligi sababli, u amaliy dasturlar paketlari yordamida ham amalga oshiriladi. Moliyaviy rejalashtirishning muqobil modellari ham mavjud: chiziqli dasturlash modeli, ekonometrik model, algebraik tenglamalar tizimi.

Bizning fikrimizcha, prognozlash - rejalashtirishdan oldin yoki unga parallel ravishda amalga oshiriladigan jarayon. Ba'zi olimlar "bashorat qilish" tushunchasiga keng yondashadilar, ya'ni rejalashtirish bashorat qilishning tarkibiy qismi hisoblanadi. Bashorat qilishning o'ziga xos usullari bor, ular quyida tavsiflangan.

Sanab o'tilganlardan tashqari, moliyaviy rejalashtirishda boshqa usullar ham qo'llaniladi: kalendar rejalashtirish usuli, imitatsion modellashtirish usuli.

Imitatsion modellashtirish usuli kompaniyalarning kompleks vazifalari va muammolarini eksperimental tahlil qilish orqali hal qila oladigan kompyuter modelini yozishga asoslanadi.

"Rejalashtirish" va "prognozashtirish" tushunchalari mohiyatan ko'p umumiyliklarga ega, ammo ular bir narsa emas. Ular o'rtasida tafovut ko'p. Bashorat qilish strategik rejalashtirishga yaqinroq bo'lib, u minimal aniqlik va aniqlik bilan tavsiflanadi. Bashoratni shakllantirish uchun, asosan, subyektiv baholar: oldindan sezish, intuitsiya, oldindan sezish asos bo'ladi.

Bashorat qilish usullari tadqiqotchilar tomonidan subyektiv, obyektiv, evristik va analitik usullarga bo'linadi. Moliyaviy ko'rsatkichlarni prognozlashning quyidagi usullarini ajratib ko'rsatish mumkin: ekspert baholash usuli, trendlarni ekstrapolyatsiya qilish usuli, determinatsiyalangan aloqalarni prognozlash usuli va proporsional bog'liqliklar usuli.

Ekspert baholash usuli ekspertlarning u yoki bu jarayonning kelajakdagi holati haqidagi subyektiv fikrlarini umumlashtirishni nazarda tutadi. Ekspert baholash usullariga quyidagilar kiradi: ssenariylar, "intervyu" usuli, tahliliy ma'ruzalar, "komissiya" usuli, "aqliy hujumlar" usuli, Delfi usuli. Ekspert baholash usuli subyektiv prognozlash usullariga kiradi.

Trendlarni ekstrapolyatsiya qilish usuli statistik ma'lumotlarga asoslangan tendensiyalarni aniqlash va mavjud (aniqlangan) tendensiyalarni rejalashtirilgan ko'rsatkichlarga qo'yish bilan ifodalanadi. Ushbu usul faqat qisqa muddatli davrda qo'llanilishi mumkin, chunki u xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatiga ta'sir etuvchi tashqi muhit omillarining barcha xilma-xilligini hisobga olmaydi. Bu yerda sirpanuvchi o'rta qiymat usuli va eksponensial tekislash usulini belgilash kerak. Ekstrapolyatsiya usuli

asosida empirik ma'lumotlar yotadi, bu usul bashorat qilishning evristik usullari qatoriga kiradi.

Proporsional bog'lanishlar usuli - sotuvdan foiz usuli. Usulning mohiyati shundan iboratki, rejali balansning va foyda va zararlar rejasining har bir elementi belgilangan savdo hajmining foiz nisbati sifatida hisoblanadi.

Bugungi kunda moliyaviy rejalashtirish va prognozlashning mavjud usullaridan birortasi ham rejalashtirishning mutlaqo to'g'ri natijasini ta'minlay olmaydi. Faqat rejalashtirishning turli usullari kombinatsiyasi, korxona rahbarlarining tajribasi va sezgirligi ishonchli moliyaviy rejani ishlab chiqish va uzoq muddatli istiqbolda kompaniyaning gullab-yashnashiga erishish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTAR:

1. Davlat moliyasi tizimi. Normativ-huquqiy hujjatlar to'plami, 3 jildlik, - T.: O'zbekiston, 2002.
2. Malikov T.S., Haydarov N.H. Moliya: umumdavlat moliyasi. / O'quv qo'llanma. - T.: «Iqtisod-moliya», 2009. - 556 b.
3. Haydarov N. Davlat moliyasini boshqarish. -T.: «Akademiya», 2005.
4. Ваҳобов А., Маликов Т. Молия: дарслик. – Т.: Ношир, 2011. – 712 б.
5. Финансы: учебник для бакалавров / Под ред. М. В. Романовского, О.В. Врублевской. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2012. – 590 с.
6. Алешин В.А., Зотова А.И.. Финансби. - Ростов н/ Д: Феникс, 2009 г. - 346 стр.